

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH.

Suyunova Matluba Abdusaidovna

*Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha
ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish, ekologik tarbiyani amalga oshirish shakllari, ekologik bilim berishning o'ziga xos xususiyatlari va uning ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Maktabgacha ta'lim tashkiloti, ekologik tarbiya, tabiat, jamiyat, ekologik bilim, tabiat boyliklari, ekskursiya.*

Abstract: *This article describes the formation of an ecological worldview in preschool children, forms of ecological education, specific features of environmental education and its importance.*

Аннотация: *В данной статье описано формирование экологического мировоззрения у дошкольников, формы экологического воспитания, особенности экологического воспитания и его значение.*

Bugungi kunda Maktabgacha ta'lim tizimiga berilayotga e'tibor natijasida ushbu soha bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Prezidentimizning "Maktabgacha ta'lim yo'nalishini tizimli rivojlantirish bo'yicha aniq davlat dasturlari qabul qilinadi, bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2 barobarga oshirilib 100 foizga yetkaziladi" - deb aytgan so'zlari bu sohaga qaratilayotgan e'tiborning yaqqol namunasidir.

Maktabgacha ta'lim sohasi tubdan isloh qilish, bolalarga berilayotgan ta'lim va tarbiya sifatiga bevosita bog'liq. Bu ta'lim-tarbiya barcha yo'nalishlarda birdek amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Jumladan, maktabgacha yoshda shakllantirilishi kerak bo'lgan tushunchalardan eng ahamiyatlisi bu- ekologik tushuncha va bilimlar hisoblanadi.

Hozirgi kunda insoniyatni xavf ostida qoldirayotgan xodislardan biri ekologik vaziyat hisoblanadi. Jamiyatning atrof-muhit bilan o'zaro buzilgan aloqasi keng jamoatchilik o'rtasida katta tashvish uyg'otmoqda. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 68-moddasida "Er osti boyliklari, suv, o'simlik, va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muxofazasidadir" deyilgan. Insonning tabiiy boyliklardan haddan tashqari oshiqcha foydalanishi oqibatida sayyoramizning qiyofasi o'zgarib bormoqda. Yashil o'rmonlar siyraklashib, o'simlik va hayvonot turlari kamaymoqda, foydali qazilma boyliklari tugab bormoqda. Suv xavzalari va atmosfera havosining ifloslanishi, chiqindi moddalarning ortib borishi natijasida aholini oziq-ovqat bilan ta'minlash, energiya va chuchuk suv muammolari borgan sari

murakkablashmoqda. Oqibatda, million-million yillar davomida turg'un bo'lgan tabiiy holatga putur etmoqda. Ekologik bilim - bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, o'zgarishi, er yuzidagi tirik jonzotlarning holati, ularning bir-birlari va atrof-muhit o'rtasida bo'lib turadigan munosabatlarni, tabiiy boyliklarning son va sifatini, xajmini, xillarini hamda ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yo'llarini o'zlashtirishdan iboratdir. Inson tabiatga, o'zini o'rab olgan muhitga nisbatan o'z munosabatini o'zgartirishi, tabiat qonunlarini bilishi, o'rganishi va ular asosida o'z hayotini rivojlantirishi shart. Tabiat qonunlariga mos keladigan hayot yo'llarini ishlab chiqish kerak. Aks holda inson va jamiyat katta tabiiy ofatlarning kelib chiqishiga sababchi bo'ladi va shu ofatlardan halok bo'ladi. Ekologik ta'lim va tarbiyaning tub ma'nosi - tabiat va jamiyat o'rtasidagi doimiy birlik va ularni bir-birlariga bog'lovchi tabiiy hamda ijtimoiy qonunlarni o'rganish, hayotga tatbiq qilishdan iboratdir. Ekologik ta'lim va tarbiya - bu insonni tabiatga qadam qo'ygan vaqtdan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, psixologik, axloq-odob yuzasidan xalqimizning tabiatga hurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf-odatlarini, udumlarini tarbiyalash, tabiiy boyliklarni ko'paytirish, bog'u-rog'lar, gulzorlar tashkil qilishga undashdan, uning qalbida yaxshi xislatlar uyg'otishdan iboratdir. Insonni o'rab turgan tabiiy muhit va uning boyliklarini biladigan, undan tejamkorlik bilan foydalanadigan, saqlaydigan, tabiat boyligiga, go'zalligiga go'zallik

qo'shadigan, ijtimoiy va tabiiy qonunlarni biladigan bilimdon shaxsni etishtirish - bu ekologik tarbiya maqsadi.

Inson o'z atrofini o'rab turgan tabiatni, uning o'simliklar dunyosini ko'z qorachig'iday asrabgina qolmay, uni boyitishi, qo'lidan kelganicha ko'proq daraxt ekishi, ko'kalamzorlashtirishga intilishi zarur. Shuning uchun otabobolarimiz daraxt ekish, bog'-rog' yaratishni savobli ish deb bilishgan. Bir tup mevali daraxt ekkan kishining ikki dunyosi obod bo'ladi, deb bejiz aytishmagan. Muhammad allayhissalom hadislarida bu ishning savobi xususida quyidagilar aytilgan: "Ekmoq niyatida qo'lingizda ko'chat turgan paytda, behosdan qiyomat qoyim bo'lib qolishi aniq bo'lganda ham, ulgursangiz, uni ekib qo'ying".

O'zbek xalqi qadriyatlari orasida tabiatni saqlash, qadriga etish, chiroyiga-chiroy, ko'rkiga-ko'rk qo'shishi odatlari bor. Inson tabiatdagi har bir giyoh, o't-o'lan, dov-daraxt, parranda-darrandalarni, olamda nimaiki kerakli bor narsani zarur deb biladi. Ota-bobolarimiz zilol suvni, buloqlarni, so'lim daraxtzorlarni, qoya-g'orlari, xosiyatli o't-o'lanlari, gul-giyohlarni muqaddas bilib asrashga, oyoq osti qilmaslikka alohida e'tibor berib kelganlar. Avvalo har bir inson er yuzidagi o'simliklarni ko'paytirishga hissa qo'shishi lozim. O'simliklarni ko'paytirishning birdan bir yo'li - mevali va manzarali daraxtlarni iloji boricha ko'proq ekishdir. Ulami parvarish qilish, bog'-rog'lar yaratish har bir inson uchun hayrli ish bo'lishi bilan birga, savobli ish hamdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish yo'llari.

Mashg'ulotlar bolalarga ta'lim va tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Dasturda belgilangan bilim va malkalarni tarbiyachi ta'lim tamoyillari asosida bolalar

o'zlashtira oladigan qilib tashkil etadi. Kundalik hayotda kuzatish, o'yin, mehnat vaqtida bolalarning shaxsiy bilimlari yig'ilib boradi. Mashg'ulotlar ularni aniqlash va sistemalashtirish imkonini beradi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishning xilma-xil yo'llari mavjud. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish yo'llari mashg'ulotlar o'tkazish o'yinlar o'vnash, kundalik hayot ishlari ekskursiya, mehnat va boshqalar hisoblanadi. Mashg'ulotlarning ayrimlarida boshlang'ich bilimlar shakllantiriladi. Buning uchun tarbiyachi kuzatish, rasmlarni ko'rish, badiiy asarlarni hikoyalarni o'qish. diafiim va shunga o'xshashalarni ko'rsatishdan foydalanadi. Boshqa mashg'ulotlarda esa bilimlar aniqlanadi, kengaytiriladi va chuqurlashtiriladi. Mashg'ulotlarning bu xildagi suhbatlar, didaktik o'yinlar, umumlashtiruvchi so'zlardan, bolalarning tabiatdagi mehnatidan foydalaniladi. Barcha guruhlarda mashg'ulotlarga qo'shimcha sifatida maqsadli sayrlar o'tkaziladi.

Экскурсия. Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ta'lim berishning tashkiliy formalaridan biri ekskursiyadir. Ekskursiya jarayonida bolalar ona tabiat to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'ladilar. Bu tasavvur tabiatni ko'rish, eshitish, sezish orqali idrok etiladi. Ekskursiya jarayonida maktabgacha yoshidagi bolalarda tabiat, undagi bog'liqlik va uning qonuniyatlari to'g'risida realistik tasavvurlar hosil bo'ladi. Bu tushunchalar keyinchalik bolalar egallaydigan ilmiy bilimlarning asosini tashkil etadi, maktabda o'rganiladigan tabiiy fanlarni o'zlashtirib olishni osonlashtiradi. Tabiat to'grisidagi bilimlardan bexabar bo'lish ko'pincha o'simlik va hayvonlarga nisbatan noto'g'ri, ba'zi hollarda esa berahm va shafqatsiz munosabatda bo'lishga olib keladi. Ekskursiya bolalarni tabiatni o'ziga xos hodisa va voqealari bilan tanishtiribgina qolmay, balki shu bilan qatorda insonlarni tevarak-atrofdagi o'zgartiruvchi faoliyatining natijalari bilan ham tanishtirib boriladi. Bu esa kishilarning yaratuvchanlik faoliyatiga hurmatini tarbiyalaydi va unda qatnashish xoxishini uyg'oladi, o'z ona tabiatidan, unda yashovchi mehnat ahlidan g'ururlanish hissini mustahkamlaydi.

Yuqoridagi tilga olingan barcha metodlar va usullar bolalarda tabiatga nisbatan qiziqish uyg'otadi. ularni yanada sinchkovlik bilan kuzatishga, kuzatayotgan narsa ustida chuqurroq o'ylashga. fikr, bilim doirasini kengaytirishga, har xil tabiiy voqea, hodisalarni so'z bilan chiroyli qilib to'g'ri ifodalab berishga o'rgatadi.

Tabiat burchagidagi ishlar Tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorlik munosabatini o'simlik va hayvonlarga g'amxo'rliknin tarbiyalash va shular orqali tabiatga qiziqish, vatanparvarlik, mexnatsevarlik, tabiatni saqlovchi va uning boyliklarini ko'paytiruvchi, kattalarning mehnatiga hurmatni tarbiyalash kabi vazifalarni amalga oshirishda tabiat burchagining ahamiyati kattadir. Tabiat burchagining muhim tomoni yana shundaki, uni bolalar har kuni ko'radilar. Tabiiyachi rahbarligida bolalar tabiat burchagidagi o'simlik va hayvonlarni sistemali ravishda kuzatib va paravarish qilib boradilar. Natijada o'simlik va hayvonot dunyosining rang-barangligi, ularning o'sishi va rivojlanishi, ular uchun qanday shart-sharoitlar kerakligi to'g'risidagi tasavvur va tushunchalarni egallab boradilar. Tarbiyachi bolalarni solishtirma analizga o'rgatadi,

ular o'rtasidagi umumiylik va farqlari, ularga xos belgilarni bilib oladilar. Tarbiyachi bolalarni diqqatini o'simliklarning chiroyli gullashiga, barglarining shakli va tusiga, akvariumdagi baliqlarning chiroyli ko'rinishiga va chaqqon harakatiga jalb etadi. Natijada bolalar bu go'zallikdan quvonishga o'rganadilar hamda ularning estetik didi o'sadi.

- Bolalar tabiat burchagidagi o'simlik va hayvonlarni tarbiyachi rahbarligida sistemali ravishda kuzatib, parvarish qilib borishlari natijasida ma'lum malaka va ko'nikmalarni ham egallab boradilar, ularga nisbatan barqaror qiziqish va g'amxo'rlik hissi uyg'onadi. Bolalarning tabiatga mehr-muxabbatini o'simliklar va hayvonlarni parvarish qilish, ularni asrab-avaylash bo'yicha mehnat faoliyatlarini tashkil etish bilan birga qo'shib olib borish kerak. Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirish ishini ularning yosh xususiyatlari, pedagogik, fiziologik imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda tashkil etadi.

Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tarbiyani rivojlantirish orqali ularning tabiatga bo'lgan mehrini, shakllantirish va kelajakda tabiiy fanlarni o'zlashtirishi uchun poydevor yaratiladi. Bolalarga ekologik tarbiya berishda va zamonaviy usullardan foydalanish yaxshi samara beradi. Bundan tashqari tayyorlov guruh bolalariga ta'lim berishda zamonaviy texnologiyalardan biri VR lardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu texnologiya yurtimizda asta-sekinlik bilan rivojlanib bormoqda. Bu orqali bolalarning o'zlashtirishini yanada oshirish va qiziqarli, yangicha ta'lim jarayonini tashkil etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" 2020 yil 22 dekabrda 802- sonli qaroriga 1-ilova Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat Standarti.

2. "Илк қадам" Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури-Тошкент – 2018 й.

3. Sh.M. Mirziyoyev-"Yangi O'zbekiston Strategiyasi"-Toshkent-2021.

4. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent-2023.

5. Kayumova.N.M.-" Maktabgacha pedagogika." T.: TDPU -2013 y. O'quv qo'llanma. 6. Sodiqova Sh.A.- "Maktabgacha pedagogika." – T, 2018.